

Cholandi, Rajna

**Семантична близост, опозиция и полисемия при зоонимните
фразеологични единици в английския и българския език**

Opera Slavica. 2012, vol. 22, iss. 2, pp. 22-38

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125566>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

СЕМАНТИЧНА БЛИЗОСТ, ОПОЗИЦИЯ И ПОЛИСЕМИЯ ПРИ ЗООНИМНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ЕДИНИЦИ В АНГЛИЙСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Райна Холанди (Благоевград)

Абстракт:

Съществува възможност едни и същи значения и представи да се изразяват чрез различни зооними. Този факт е доказателство за наличието на системни връзки между зоонимните фразеологични единици (ЗФЕ) и в английския, и в българския език, т. е. наблюдават се отношения на **семантична близост** (синонимия). Образите на *pig / sow / horse* например генерират синонимни ЗФЕ в английския език със значението „**ям много**”. В българския език **големият апетит** се асоциира с *прасето, свинята, вълка, мечката, бивола*. Освен синонимни отношения при ЗФЕ в английския и в българския език се наблюдават и единици, които изразяват противоположни значения (антонимия). Те могат да се предадат посредством различни образи (*eat like a wolf – eat like a bird*; *ям като вълк – ям като врабче*) или пък посредством различни характерни черти на един и същи образ (<as> *wise as an owl – <as> stupid as an owl*). Полисемията не е широко разпространена като при английските ЗФЕ, така и при българските. Именно тези три явления на синонимия, антонимия и полисемия при ЗФЕ в английския и българския език са обект на изследване в настоящия материал. Резултатите от анализа на поставените проблеми помагат на ползващия съответния език да намери най-точното съответствие на ФЕ в другия език, както и да нюансира по-адекватно своята реч.

Ключови думи: синонимия, антонимия, полисемия, фразеология, зоонимна фразеология

Semantic Closeness, Oppositeness and Polysemy in the Animalistic Phraseology in English and Bulgarian

Abstract:

The corpus¹ of the present investigation includes 320 phraseological units in English and 520 phraseological units in Bulgarian all with an animal semantic base. It's possible for

¹ **Кунин, А.** (1984): *Англо-русский фразеологический словарь*, Издание четвертое, переработанное и дополненное. Русский язык. Москва; **Нанова, А.** (2005): *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. Хейзъл. София; **Ничева, К.** / **Спасова-Михайлова, С.** / **Чолакова, Кр.** (1974): *Фразеологичен речник на*

one and the same meaning to be expressed by different phraseological units. This is a proof for the existence of system relations among the phraseological units in a given language. The images of *the pig* and *the horse* in English for example are bases for phraseological units which mean 'eat too much'. The hard work is expressed by the images of *the beaver*, *the bee* and *the horse*, etc. Beside the synonymic relations, there are phraseological units both in English and in Bulgarian which express **opposite meanings (antonymy)**. Opposite meanings can be transferred through *different images* or *different characteristic features of one and the same image* whereas polysemy is not very wide spread among the phraseological units in the two investigated languages. Thus synonymy, antonymy and polysemy among the phraseological units with an animal semantic base have been under consideration in the present article.

Key words: synonymy, antonymy, polysemy, phraseology, animalistic phraseology

Обект на изследване в съпоставителен синхронен план е корпус от 320 ЗФЕ в английския език и 520 ЗФЕ в българския език. *Под ЗФЕ в настоящето изследване се разбират единици със структурно-семантична устойчивост и възпроизводимост в готов вид, разделнооформена структура (т. е. те са свърхсловни), експресивност, дължаща се на частично преосмисляне на значението им, и семантика, която се определя от образа на животното.*

Съществува възможност едни и същи значения и представи да се изразяват чрез различни зооними. Този факт е доказателство за наличието на системни връзки между зоонимните фразеологични единици (ЗФЕ) и в английския, и в българския език, т. е. наблюдават се отношения на **семантична близост** (синонимия). Явлението синонимия при зооморфните фразеологични единици (ФЕ) е забелязано от П. Легурска и А. Сираков:

„От ономаσιологична гледна точка за изразяване на определено метафорично значение се приспособяват различни зооморфизми в рамките на всеки език, което е източник на синонимия” (Легурска, Сираков:1984:12).

Образите на pig / sow / horse например генерират синонимни ЗФЕ в английския език със значението „**ям много**”, докато sheep / donkey / ass / snake / viper / owl / goose изразяват общо значение „**много глупав**”, а horse / bee / beaver се свързват чрез значението „**трудолюбив съм**”. В българския език **големият апетит** се асоциира с прасето, свинята, вълка, мечката, бивола; **трудолюбието** с коня, магарето, пчелата, кърта, мравката, добичето. **Глупостта** е наблюдавана при голям брой животни – шаран, овца, магаре, гъска, бръмбар, бубуолечка, муха, пуйка / пуйка, кокошка, патка, коза, крава, теле, кукувица, бивол, хлебарка, говедо:

българския език. БАН. София; **Ничева, К.** (1993): Нов фразеологичен речник на българския език. София; **Ракъджиев, Р. / Илиева, Л.** (1995): Англиско-български фразеологичен речник. Маг-77. София; **Холанди, Р.** (2008): Устойчиви сравнения (български, руски, английски, немски, френски). Университетско издателство „Неофит Рилски”. Благоевград.

английски език

голям апетит

eat like a pig
ear like a horse

трудолюбие

<as> busy as a beaver
<as> busy as a bee
work like a horse

глупост

<as> silly as a sheep
<as> silly as a goose
<as> stupid as an owl
<as> silly as a cut snake
an ass in grain
make an ass of oneself

an ass in lion's skin
<as> stupid as a donkey

български език

ям като прасе (свиня)
ям като вълк
ям като мечка
ям като бивол

лявата пчела
работлив като пчела
работен като добитък (добиче)
работя като кърт
товаря се като магаре
работя като мравка

гледам като заклана овца
глулав като гъска
хитър като хлебарка
глулав като шаран
гледам като магаре пред иконостас
гледам като теле пред (в) шарена
врата
стоя като крава на слива
стоя като говедо
с кокоши ум

Когато се говори за синонимни отношения, обикновено се има предвид отношенията между лексикални единици с близко значение: викам, крещя, пискам и др. – говоря много високо, силно.

Синонимните отношения са характерни както за фразеологизмите като цяло, така и за ЗФЕ. Наличието на ФЕ синоними свидетелства за богатството на един език и дава възможност на носителите му по-точно да изразят своето отношение към обекта, да нюансират своята реч в зависимост от целта, която искат да постигнат. Някои автори (Спасова-Михайлова:1963:239, Molhova:1967:116, Молотков:1977:109–110) говорят за синонимни отношения между лексикални единици и фразеологични единици. Двата вида единици (ЛЕ и ФЕ) принадлежат към различни нива на езика и не би било редно да се търсят такива отношения. По-правилно е да се говори за лексикална и фразеологична синонимия поотделно.

ЗФЕ с различен компонентен състав и форма, но с еднакво или най-често близко значение се определят като синоними:

английски език

<as> strong as an ox, <as> strong as a horse, <as> strong as a bull – много силен, здрав;

български език

имам (нося) пилешко сърце, страхлив (плашлив) като гърмян (стрелян) заек, трепери ми дупето като на голо пиле перцето – много съм страхлив и др.

Синонимията във фразеологията е сравнително разпространено явление и в двата езика. Критериите, по които се определят синонимите обаче, са спорни.

Съществуват автори (Кювлиева:1986а, Molhova:1967:114), които смятат, че ФЕ задължително трябва да имат в състава си **еднакви, повтарящи** се компоненти:

„При УС синоними лявата или сравняваната част е една и съща, т. е. имат еднаква предметна съотнесеност, докато сравняващата част е нееднаква – тя е изградена върху различни образи, срв. вали като из ведро, вали като из ръкав; хубав като ангел, хубав като капка, хубав като картина..” (Кювлиева:1986а:55).

А. Молотков определя следните критерии за разграничаване на синонимите във фразеологичната система:

Фразеологични синоними са тези, които:

- притежават еднакво лексикално значение;
- нямат в състава си еднакви компоненти, които генетически спадат към пълнозначните думи;
- имат еднакви лексико-граматични характеристики (Молотков:1977:165).

Двамата езиковеди (В. Кювлиева и А. Молотков) стоят на диаметрално противоположни мнения по въпроса за еднаквите лексикални компоненти в състава на синонимните ФЕ.

Интересен е подходът на И. Чернишева към този проблем. Според нея:

“По семантични и стилистични показатели, фразеологичните синоними могат да бъдат:

1. равнозначни синоними;
2. идеографични синоними;
3. стилистични синоними” (Чернишева:1970:91).

Равнозначните синоними изразяват едно и също понятие или съждение, а лексикалният им състав може да бъде различен: *der hat einen Knall, bei ihm fehlt eine Schraube; es spukt bei ihm im Kopfe; bei dem piept's wohl* – не съм с всичкия си, нещо ми липсва.

Някои от компонентите могат да се повтарят: *aussehen wie die Gans, wenn es donnert; aussehen wie die Katze, wenn es donnert* – изглеждам зле.

Идеографичните синоними изразяват едно и също понятие, но се отличават по отсенките на значението си, а стилистичните синоними се различават по сферата и стила на употреба: *den Mund halten*; *die Schnauze halten*; *den Schnabel halten*; *die Fresse halten* – мълча, затварям си устата (Чернышева: 1970:91).

Друг критерий, който се предлага във фразеологичната теория при установяването на синонимни отношения, е взаимозаменяемостта на фразеологичните синоними в определен контекст подобно на взаимозаменяемостта при синонимните лексикални единици.

И. Чернышева е един от авторите, които оспорват този критерий. Според нея способността на фразеологичните синоними да се заместват в определен контекст не е определящ критерий.

При стилистичните синоними например съществува невъзможност за такова заместване, защото различните ЗФЕ принадлежат към различни стилове, но това съвсем не ги прави различни по значение или по-малко синоними. Те са синоними на извънконтекстуално равнище. Ако замяната бъде осъществена, резултатът ще бъде текст, чиито части принадлежат към различни стилове. Например <as> mad as a March hare – <as> mad as a bandicoot:

Proserpine... He's mad.

Burgess. Mad! What!

Proserpine. **Mad as a March hare.** He did frighten me (B. Shaw, "Candida", act II).

<As> mad as a bandicoot е характерна ФЕ за австралийския английски език.

А. Назарян също изключва взаимозаменяемостта, като добавя и различieto в образите на отделните ФЕ:

"...фразеологическите синоними не могат подобно вариантам взаимозаменяются в любом контексте на денотативном уровне, ибо различие в образах исключает адекватную замену одного синонимичного фразеологизма другим" (Назарян: 1976:249)².

Към взаимозаменяемостта като критерий при определянето на синонимни ЗФЕ трябва да се подхожда с известна предпазливост. В настоящето изследване критерият е взет като допълнителен и само по отношение на ЗФЕ, принадлежащи към един и същи стил на употреба.

Подобно на лексикалните единици, ЗФЕ в английския и в българския език образуват синонимни редове. Синонимните редове са още едно

² ...фразеологичните синоними за разлика от вариантите не могат да се взаимозаменяют в контекст, защото различieto в образите пречи на адекватната замяна на един синонимен фразеологизъм с друг.

доказателство за системните отношения на фразеологично ниво. Разликата между лексикалните и фразеологичните синонимни редове е, че при втория вид е трудно да се посочи доминантната единица. Това е така, защото всички ЗФЕ от един синонимен ред имат различна емоционално-експресивна наситеност и не е възможно да се посочи неутрален доминант. Според В. Оголец обикновено за доминант се приема тази ФЕ, която има най-висока честота на употреба.

„Признак выделения доминанты здесь остается в принципе тем же, что и при лексической синонимии: наибольшая вероятность, обычность употребления (воспроизводимости) единицы в данном значении, за исключением признака эмоциональной нейтральности, поскольку устойчивая компаративная конструкция всегда оказывается образно-эмоциональной” (Оголец:1978:142)³.

Критериите, които са използвани при групирането на ЗФЕ в английския и в българския език в синонимни редове, са следните:

1. Еднакво или по-често близко значение, изградено върху различни образи.
2. Наличие на еднакви компоненти в състава им.
3. Еднаква отнесеност на ЗФЕ синоними към човек или към природа.
4. Евентуална взаимозаменяемост в контекст.

При определянето както на семантична близост, така и на семантична опозиция в настоящето изследване са съпоставяни самите **стереотипни представи, свързани със зоонимния компонент** в английския и в българския език, а не толкова ЗФЕ поотделно. Граматичната им характеристика, т. е. дали единиците са глаголни, именни и т. н., също не е взета предвид.

Семантична близост при ЗФЕ в двата езика се открива по отношение на: **английски език**

агресия: cock, eagle, locust :

jump at something like a cock at a groser, swoop like an eagle, swarm like locusts

бедност: bandicoot, rat, mouse:

<as> poor as a bandicoot, <as> poor as a church mouse, <as> poor as a church rat

болест: dog, cat:

<as> sick as a dog, <as> sick as a cat, <as> weak as a cat

високомерие: horse, turkey-cock: ride (mount) one's high horse, strut (swell) like a tyrkey-cock

доброта: sheep, lamb, dove:

³ Определянето на доминант се осъществява по същия признак както и при лексикалната синонимия – високата честота на употреба, като се изключи признака за емоционална неутралност.

<as> mild as a lamb, <as> gentle as a lamb, <as> quiet as a lamb, a sheep among wolves

лудост: snake, beetle, rat, coon, coot, bat, lizard:

<as> mad as a cut snake, have rats in the attic, <as> crazy as a coon, <as> crazy as a loon, <as> mad as a frilled lizard

мизерия: dog, wolf, rat:

lead a dog's life, a dog's life, die like a dog, a dog's death, <as> poor as a rat, die like a rat in the hole, keep the wolf from the door

мудност: snail, tortoise:

<as> slow as a snail, <as> slow as a tortoise

мъдрост: serpent, owl:

serpentine wisdom, the wisdom of the serpent, <as> wise as an owl

натрапчива мисъл: bug, bee:

put a bug in somebody's ear, a bee in one's bonnet

нервност: kitten, butterfly:

have kittens, have butterflies in one's stomach

опасност: wolf, snake, lion, tiger, bear:

have (hold) a wolf by the ears, have seen a wolf, throw somebody to the wolves, the big bad wolf, a wolf in sheep's clothing, take the bear by its tail (by the tooth), a lion in the path, <as> fierce as a tiger, <as> fierce as a lion, a snake in the grass

подлост: cat, pig, sow:

<as> mean as a cat's meat, play the hog, pigs in clover

сила: horse, bull, ox:

<as> strong as a horse, <as> strong as an ox, <as> strong as a bull

скъперничество: adder, flea:

have death adders in one's pocket, skin a flea for its hide

смелост: lion, cockerel: a lion's heart, <as> brave as a lion, <as> game as a cockerel

хитрост: snake, viper, fox, eel:

<as> slippery as an eel, wriggle like a cut snake, an old fox, <as> sly (cunning) as a fox

хладнокръвие: fish, turkey: give a fish eye, the fishy eye, talk <cold> turkey, a cold turkey

щастие: opossum, lark, cricket, grig, clam:

<as> happy as a possum up a gum-tree, <as> happy as a lark, <as> merry as a cricket,

<as> merry as a grig, <as> happy as a clam

български език

агресия: куче, петел, муха, гарван, гарга, оса, рис, въшка, орел, скакалец:

зъбя се като куче, заяждаме се като кучки през плет, налитаме като петли, гледаме се като пегли на бунице (купище), налитаме (струпваме се) като мухи на мед, налитаме (струпваме се) като мухи пред дъжд, налитаме (струпваме се) като гарвани (гарги) на мърша, жаден като гарван за кръв, гледам като орел на мърша, налитаме (струпваме се) като орли на мърша, налитаме като скакалци, налитаме (струпваме се) като оси на мед, налитам като гладна въшка, зъл като рис

високомерие: пуйка, пуйка, паун, пате, жаба:

надут като пуйка (пуйка), надувам се / надуя се като пате в решето, надувам се / надуя се като жаба в гьол

доброта: агне, гълъб, божа кравичка:

тих (кротък) като агне, кротък като гълъбче, тих (кротък) като божа кравичка, божа кравичка

зъл нрав: свиня, куче, магаре, змия, оса: лош (зъл) като сръбска свиня, лют като дива свиня, и куче и човек, да хвърлиш камък, ще удариш куче, зъл като куче (псе), лют като змия, лют като оса

лудост: магаре, кон:

луд като вран кон, беснея като магаре от конски мухи

мизерия: куче, въшка:

ядат ме въшките, живея като куче, сякаш са го кучета дърпали, куче влечи

мудност: бръмбар, буболечка, костенурка, мравка, бивол:

туткам се като бръмбар в тор, бавен като буболечка, вървя (движа се) като костенурка, вървя като мравка, манда бивол, биволи ли караш (водиш)

натрапчива мисъл: бръмбар, муха, бълха:

имам бръмбари в главата, пускам / пусна муха в главата, имам си мухата под капата

опасност: вълк, змия, усойница, пепелянка, мечка:

викам вълка да варди овцете, отивам / отида на вълка в устата, вълк в агнешка (овча) кожа, откъртвам / откъртя зъбите на вълка, вълчешка глутница, вкарвам / вкарам вълка в кошарата, напред пропаст, назад вълци, грък като вълк, ела, вълчо, изяж ме, държа змия в пазвата си, настъпил съм змията по опашката, смачквам / смачкам главата на змията, ловя змиите с людски ръце, хващам / хвана мечката за ушите, давила ме е мечката, бай ми, бабо, да ме не срещне мечката

плодовитост: заек, мишка:

плодим се (множим се) като мишки, плодим се (множим се) като зайци

самота: вълк, бухал, кукумявка, кукувица, сврака:

ходя като вълк единак, бухали и кукумявки на къщата ти да бухат, сам (самичък) като кукувица, живея като сврака на драка, ходя като сврака без полов

скъперничество: змия, бълха:

змия ми се е свила в кесията, стрижа бълхите, търся вълна под езика на бълхата

смърт: бухал, кукумявка, кукувица, червей:

бухали и кукумявки на къщата ти да бухат, да ти буха бухал на къщата, да ти буха бухал на комина, да не дочакаш кукувица, да те ядат червеите

страх: котка, заек, мишка, пиле, яребица, мравка:

свивам се / свия се като котка на зло време, свивам се / свия се като котка в чумава, страхлив (плашлив) като гърмян (стрелян) заек, крием се като мишки, крием се като мишките от попадийката, имам (нося) пилешко сърце, трепери ми дупето като на пиле перцето, пръскаме се / пръснем се като яребичета, полазват ме (лазят ме) мравки

упоритост, инат: магаре, кон, рак камила: инат като магаре, инатя се (заинатя се) като магаре на мост, твърдоглав като кон, запъвам се / запъна се като рак на бързей

хитрост: котка, лисица, сврака:

хитър като лисица, кума лиса, хитрата сврака с двата крака, лисица на пазар ходи ли, хитър като манастирски котарак

Структурите и образите, въз основа на които се създават синонимните значения, са разнообразни, но въпреки това **понятийните области съвпадат** в много голяма степен в двата изследвани езика. Най-много синонимни редове се образуват за **отрицателни качества и явления**, които характеризират човек. Прави впечатление, че се предпочитат определени зооними, докато други не влизат в синонимни отношения. Този факт свидетелства за наличието на **изборност по отношение на образите-зооними и понятийните сфери**.

Освен отношения на семантична близост при ЗФЕ в двата изследвани езика се наблюдават и отношения на **семантично противопоставяне** (антонимия). Анализът на корпусния материал сочи, че антонимни значения могат да се изразят както чрез привличането на **различни образи**, така и чрез различни черти и характеристики на **един и същи образ-зооним**. Например:

различни образи

голям апетит – липса на апетит

английски език

eat like a wolf – eat like a bird

български език

ям като вълк – ям като врабче,
ям като (колкото) коте

смелост – страх

английски език

български език

<as> bold as a lion –
<as> scared as a rabbit

лъвско сърце – имам (нося) пилешко
сърце,
страхлив като заек

един и същи образ

мъдрост – глупост

английски език

serpentine wisdom (the
wisdom of the serpent) – <as> silly as
a cut snake

<as> wise as an owl – <as> stupid as
an owl

Откритите случаи на ЗФЕ с противоположно значение налагат необходимостта от дефиниране както на понятието антонимия, така и на критериите за определяне на антонимни ФЕ в двата изследвани езика. Антонимните ЗФЕ са доказателство за системността във фразеологията, за това, че ЗФЕ не съществуват самостоятелно, независимо. В количествено отношение антонимните ЗФЕ са по-малко в сравнение със синонимните както в английския, така и в българския език.

Някои езиковеди приемат за антоними такива ФЕ, които имат непълно равенство на компонентите, т. е. само един от компонентите от първата фразеологична единица е антоним на компонент от втората ФЕ (<as> **cunning as a fox** – <as> **silly as a goose** и **хитър като лисица – глупав като гъска**). На такава позиция стои А. Молотков. Той определя следните критерии за антонимност при ФЕ:

- „а) противоположное лексическое значение,
- б) неполное тождество компонентного состава (нетождествен тот компонент, или те компоненти в каждом из них – со всеми лексическими, формальными и видовыми вариантами, – которой чаще всего, хотя и не всегда, генетически восходит к слову-антониму) и
- в) одинаковая структурная организация.” (Молотков:1977:160)⁴.

По-нататък авторът дава за пример следните фразеологични единици:
гладить по шерсти – гладить против шерсти;
проводить грань – стереть грань
с легким сердцем – с тяжелом сердцем и др.

⁴ а) противоположно лексикално значение,

б) непълно тъждество на компонентния състав (нетъждествен е онзи компонент или компоненти, които са генетически свързани с думата антоним) и

в) еднаква структурна организация.

В настоящето изследване ЗФЕ се разглежда като единна езикова единица със сравнително постоянна форма и закрепено значение. Антонимията е смислово отношение и затова трябва да се взема предвид цялостното значение на ЗФЕ, а не само отделни нейни компоненти. Например АЗФЕ <as> **sly as a fox** (**хитър като лисица**) е антоним на <as> **silly as a goose** (**глупав като гъска**), въпреки че е налице не само антонимно противопоставяне на първите компоненти на ЗФЕ – **sly / silly** и **хитър / глупав**, а и вторите компоненти представят различни образи – **fox / goose, лисица / гъска**. К. Ничева изказва следното твърдение относно становището на А. Молотков:

„Според мене това изискване за тъждественост на компонентния състав не е правилно и изкуствено ограничава антонимичната характеристика на ФЕ, достатъчни са другите две посочени по-горе условия” (противоположни значения и различни лексемен състав – б. а.) (Ничева:1987:148).

Особено в българския език съществуват голям брой иронични ЗФЕ, при които значението на цялата ЗФЕ е антонимично на първия компонент на единицата. Например:

български език

по-тих от кукувица – много шумен

прилича ми като на ат да носи зарзават – изобщо не ми прилича

Съществуването на подобни ЗФЕ, а още повече осмислянето им с противоположното значение на първия компонент е още едно доказателство, че ЗФЕ трябва да се разглеждат като единно цяло, а ЗФЕ антоними се противопоставят на базата на цялостното значение, независимо дали в състава им присъстват компоненти с антонимно значение или не.

По въпроса за антонимните отношения между КФЕ в българския език В. Кювлиева пише:

„Всъщност антонимните отношения между УС съответстват на антонимните връзки между лексикалните единици, използвани като пръв компонент в УС, напр:

дебел като бъчва слаб като вейка

хубав като ангел грозен като Юда...” (Кювлиева:1986:56–57).

В книгата „Фразеологизмите в българския език” същата авторка заема следната позиция:

„Фразеологизмите-антоними са различни по лексикален състав единици, които имат противоположно значение. Често те съдържат думи, които са антоними помежду си, напр. тръгвам / тръгна по правия път и тръгвам / тръгна по кривия път, в които съставните елементи прав и крив са в антонимна връзка помежду си” (Кювлиева:1986а:47).

Основните критерии, които са използвани в настоящия труд при определянето на антонимни ЗФЕ в английския и българския език, са:

1. Противоположни значения.
2. Различен лексемен състав (включително и с непълно тъждество на компонентния състав, т. е. с един различаващ се компонент).
3. Еднаква отнесеност към човек или към предмет.

Антонимни отношения изразяват следните зооними:

английски език

болест – здраве

dog, cat – buck

<as> sick as a cat

<as> hearty as a buck

<as> sick as a dog

мудност – бързина

snail, tortoise – hare, rabbit, deer,
gazelle

<as> slow as a tortoise

<as> fleet as a deer

<as> slow as a snail

<as> fleet as a gazelle

at a snail's gallop

run like a hare, run like a rabbit

глупост – мъдрост, хитрост

donkey, ass, snake, owl, goose –
serpent, owl, fox

<as> stupid as an owl

<as> wise as an owl

<as> silly as a cut snake

serpentine wisdom

an ass in grain

an old fox

act (play) the ass

<as> sly (cunning) as a fox

be an ass for one's pains

<as> stupid as a donkey

опасност – безобидност

wolf, snake, viper, lion, tiger, bear –
goose

have (hold) a wolf by the years

can't say boo to a goose

have seen a wolf

a snake in the grass

cherish (nourish) a viper in one's
bosom

a lion in the path (way)

throw smb to the lions

the lion's mouth

<as> fierce as a tiger

take a bear by the tooth

have (take) a bear by the tail

the arena of the bears and bulls

свирепост, зъл нрав – доброта

wolf – sheep, lamb

the big bad wolf

a sheep among wolves

throw smb to the wolves

as a sheep among the shearers

<as> gentle as a lamb

<as> mild as a lamb

<as> quite as a lamb

слабост – сила

cat – horse, bull, ox

<as> weak as a cat

<as> strong as a horse

нервност – хладнокръвие

cat, kitten, butterfly – fish, turkey

have kittens

a cold fish

have butterflies in one's stomach

<as> cold as a fish

<as> nervous as a cat

<as> cold as a turkey-cock

български език

страх – смелост

пиле, заек, мишка, куче, котка,
яребица – лъв

имам (нося) пилешко сърце лъвско
сърце

страхлив като (изгърван, пушнат)
заек

крием се (скриваме се / скрием се)
като мишки

разбягваме се като мишките от
попадийката

трепери ми сърцето като на голо
пиле дупето

трепери ми сърцето като на пиле
перцето

зъл нрав – доброта

рис, свиня, прасе, куче, магаре,
змия, оса – агне, гълъб, божа
кравичка

зъл като рис

кротък (тих) като агне

лош (лют, зъл) като сръбска свиня

божа кравичка

зъбя се като куче

лют като змия

лют като оса

мудност – бързина

бръмбар, буболечка, костенурка,

мравка, бивол – елен, заек

манда бивол

бърз като елен

биволи ли водиш (караш)

тичам (бягам) като заек

вървя (ходя) като костенурка

вървя (ходя) като мравка

туткам се като бръмбар в тор

агресия – смиреност

куче, петел, муха, гарван, оса,

въшка, орел,

скакалец – гълъб, агне

зъл като куче (псе)

кротък като гълъбче

зъбя се като куче

кротък като агне (агънце)

ядем се (заяждаме се) като

кучета (кучки) през плет

ядем се като кучета (псета)

жаден като гарван за кръв

налитам като гладна въшка

налитаме кат орли на мърша

налитаме като скакалци

налитаме като мухи на мед

налитаме като мухи пред дъжд

голям апетит – липса на апетит

вълк, прасе, вол – коте, врабче

гладен като вълк

ям като (колкото) коте

ям като вълк

ям като (колкото) врабче

наяждам се / наям се като прасе

ям като вол

бял цвят – черен цвят

патка – гарван

бял като патка

черен като гарваново крило

Анализът на антонимните отношения при ЗФЕ доведе до подобно заключение както при ЗФЕ синоними: **съществува изборност по отношение на денотатите**, която се изразява в **неравномерните антонимни опозиции**.

Многозначността при ЗФЕ не е широко разпространено явление. Тя се открива едва при 2% от корпуса на настоящето изследване. Полисемията не

е характерна за фразеологията като цяло. К. Ничева изнася следните количествени данни за многозначните ФЕ в българския език:

„... от 13 102 ФЕ и ПФЕ, включени в българския фразеологичен речник, около 88% (11 479) са с 1 значение; около 10% (1360 ФЕ) са с 2 значения и 11/2% (219 ФЕ) са с 3 значения; с 4 значения са 39 ФЕ, с 5 значения – 3, с 6 и 7 – по 1” (Ничева:1987:114).

Количествени данни относно полисемията изнася и Р. Мун за английските фразеологизми:

“My analysis suggested that around 5 per cent of my set of phrasal lexemes are polysemous” (Moon:1998:90)⁵.

Многозначността във фразеологията е малко изследвана. Заслужават внимание разработките на П. Легурска и Н. Бечева (Легурска / Бечева: 2006, Легурска:2007) и изследователката на немската фразеология И. Чернишева. Тя посочва, че образуването на нови значения става чрез два процеса: „**вторична метафорична промяна**” или „**паралелна метафорична промяна**” (Чернишева:1970:102).

Първият процес, вторичната метафорична промяна, предполага образуване на нови значения на базата на съществуващото преосмислено значение. Новото значение винаги има генетична връзка с изходното, семантично свързано е с него и представлява до известна степен нюанс на първично-образното значение. И. Чернишева подчертава, че предмет на такава вторична метафорична промяна са ФЕ, които притежават максимална конкретност. Абстрактната семантика на ФЕ я прави практически неспособна за по-нататъшна метафоризация. Например:

български език

вия се (или извивам се/ извия се) като змия

- за път, река – вия се с много извивки, завои

Пътят се **извива като змия** из планината, слиза, изкачва се с безброй забикалки (Ив. Вазов, „Невинни разкази”).

- за човек, обикновено жена – вия се много гъвкаво, грациозно.

Значенията на двете ЗФЕ са възникнали чрез паралелна метафорична промяна. Едно и също свободно словосъчетание се преосмисля едновременно в две посоки – по отношение на предмет и по отношение на човек. В повечето от случаите, многозначността при ЗФЕ в английския, и в българския език се дължи именно на категорийната опозиция **одушевеност / нео-одушевеност**. Например:

английски език

a lion in the path (way)

- мнима опасност от страна на човек

⁵ Моят анализ показва, че около 5% от корпуса от ФЕ са многозначни.

- I see but **one lion in your path** – the governor (R. L. Stevenson)
- мнима опасност от страна на някакво събитие, факт или обект, предмет **български език**
не ща да знам ни колкото една муха
 - не се интересувам от някого
Не ща да знам за него ни колкото една муха! Номерата, които разиграва, отдавна ми дотегнаха.
 - изобщо не се интересувам от нещо

Анализът на проблемите за семантичната близост, опозиция и полисемия при ЗФЕ в английския и българския език показва следното:

1. Понятийните области, за които се създават синонимни значения в двата езика, съвпадат в голяма степен. Най-много синонимни редове се образуват за характеристика на отрицателни качества на човек. Съществува изразена изборност по отношение на образите-зооними с близко значение – част от тях са по-предпочитани, докато други не влизат в синонимни отношения.
2. При антонимните отношения между ЗФЕ също се наблюдава изборност, свързана с денотатите, която се изразява в неравномерните семантични опозиции.
3. Наличието на полисемни ЗФЕ в английския и в българския език се дължи на два процеса – вторична метафорична промяна и паралелна метафорична промяна. В 80% от случаите многозначността при ЗФЕ и в двата изследвани езика е основана на категорията одушевеност / неодушевеност.

Литература:

- СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, С.: *Фразеологични варианти и фразеологични синоними в българския език*. В: Славистичен сборник. БАН, София, 1963. Стр. 235–249.
- ЛЕГУРСКА, П. – БЕЧЕВА, Н.: *Съпоставително-типологични аспекти на полисемията при названията на животни (в български, руски и сръбски език)*. 2006. В: www.rusianslavica.org
- ЛЕГУРСКА, П. – СИРАКОВ, А.: *Образна метафора (върху материал от славянските езици)*. В: Съпоставително езиковедие, кн. 4, СУ, София, 1984. Стр. 5–13.
- ЛЕГУРСКА, П.: *Преподреждане на матрицата при анализ на полисемията в многоезичното съпоставително изследване*. В: Чуждоезиково обучение, кн. 5, София, 2007. Стр. 3–15
- КЮВЛИЕВА, В.: *Устойчивите сравнения в българския език*. БАН, София.

- КЮВЛИЕВА, В. (1986а): *Фразеологизмите в българския език*. Народна просвета, София, 1986.
- МОЛОТКОВ, А.: *Основы фразеологии русского языка*. Наука, Ленинград, 1977.
- НАЗАРЯН, А.: *Фразеология современного французского языка*. Высшая школа, Москва, 1976.
- НИЧЕВА, К.: *Българска фразеология*. Наука и изкуство, София, 1987.
- ОГОЛЬЦЕВ, В.: *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*. Ленингр. университета, Ленинград, 1978.
- ЧЕРНЫШЕВА, И.: *Фразеология современного немецкого языка*. Высшая школа, Москва, 1970.
- MOLNOVA, J.: *Outlines of English Lexicology*. Sofia, 1967.
- MOON, R.: *Frequencies and Forms of Phrasal Lexemes in English*. In: *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Clarendon Press, Oxford, 1998. P. 79–100.